

Ks. dr Eugeniusz Borowski  
Drohiczyn

## OGÓLNA INFORMACJA O ZASOBIE ARCHIWUM DIECEZJALNEGO W DROHICZYNIE

### WSTĘP

Rzymskokatolicka diecezja drohiczyńska powołana została do istnienia 5 czerwca 1991 roku, na podstawie proklamacji Ojca Świętego Jana Pawła II, podczas pontyfikalnej Mszy świętej, celebrowanej na błoniach białostockich, na terenie lotniska „Krywłany”.<sup>1</sup> Wtedy to, z części diecezji pińskiej, pozostałej w powojennych granicach Polski, utworzona została diecezja drohiczyńska z siedzibą biskupa w Drohiczynie. W następnym roku, na mocy bulli papieskiej „Totus Tuus Poloniae Populus” z 25 marca 1992 roku, diecezja drohiczyńska została powiększona o cztery dekanaty z diecezji siedleckiej, położone po lewej stronie Bugu. W ten sposób, spotkały się w ramach jednej diecezji, dwie tradycje kościołów lokalnych, pińskiego i siedleckiego. Warto przy tym przypomnieć, że przez blisko 400 lat obie te części należały do diecezji łuckiej.<sup>2</sup>

Pod względem zachowania archiwaliów, sytuacja tej części diecezji drohiczyńskiej, która do 1991 roku należała do diecezji pińskiej, była bardzo zła z racji konfiskaty całego Archiwum Diecezji w Pińsku, przez sowieckie władze okupacyjne już w 1939 roku. Co więcej podobny los spotkał bogate pojezuickie, popijarskie, pofranciszkańskie i pobazylikańskie rękopisy i starodruki,<sup>3</sup> wywiezione w październiku 1939 roku do Leningradu i Moskwy.<sup>4</sup>

Od roku 1950, w Drohiczynie rezydowali kolejni administratorzy apostołscy diecezji pińskiej, najpierw ks. infułat dr Michał Krzywicki /1950 – 1967 /, potem ks. biskup Władysław Jędruszak / 1967 – 1991 /.

---

<sup>1</sup> Tekst papieskiej proklamacji: „Drodzy Bracia i Siostry. Na zakończenie tej podniosłej liturgii eucharystycznej, pragnę jeszcze zwrócić się do was ze słowem o znaczeniu prawno – administracyjnym. Mając na względzie racje duszpasterskie ustanawiam dziś dwie diecezje w tym rejonie Polski 1. Diecezję Białostocką, ze stolicą w Białymstoku - obejmującą teren tej części Archidiecezji Wileńskiej, który znajduje się w obecnych granicach Rzeczypospolitej Polskiej. Biskupa Edwarda Kisiele - dotychczasowego Administratora – mianuję Biskupem diecezji białostockiej. Kościół pod wezwaniem Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Białymstoku staje się katedrą biskupa i diecezji. 2. Diecezję Drohiczyńską – ze stolicą w Drohiczynie - obejmującą teren tej części Diecezji Pińskiej, który znajduje się w obecnych granicach Rzeczypospolitej Polskiej. Biskupa Władysława Jędruszaka -dotychczasowego Administratora Apostolskiego - mianuję Biskupem Diecezji Drohiczyńskiej. Kościół pod wezwaniem Przenajświętszej Trójcy w Drohiczynie staje się katedrą biskupa i diecezji. Pasterzom i Ludowi Bożemu tych dwóch diecezji z serca błogosławię. Jan Paweł II PP Białystok, dnia 5 czerwca 1999 r.

<sup>2</sup> Od początku XV wieku do schyłku XVIII.

<sup>3</sup> ADD Zespół Akt Parafii w Drohiczynie z lat 1851 - 1883 : III / I / 2, rok 1851, s. 10, „ Biblioteka. Takowaja pomieszczajetsia na wtarom etaże, sostawljajuszczajas s raznogo sortu knig , kak to bogosłowskich, istoriczeskich, filozoficzeskich i proczich / plus – minus / na 1000 knig” ; III / I / 3, rok 1856,s. 5, „ Biblioteka umieszczona w sali na drugim piętrze , składa się z różnych ksiąg teologicznych, filozoficznych, ascetycznych i historycznych ,może zawierać / plus – minus / około 1000 ksiąg. Podobne zapisy znajdują się w następnych inwentarzach. W okresie międzywojennym ten księgozbiór został włączony do biblioteki Gimnazjum Biskupiego w Drohiczynie.

<sup>4</sup> Relacja ks. Edwarda Juniewiczza, ówczesnego proboszcza kościoła Trójcy Przenajświętszej w Drohiczynie.

## 1. Powstanie Archiwum Diecezjalnego w Drohiczynie.

Myśl o utworzeniu Archiwum Diecezjalnego w Drohiczynie powstała w 1966 roku, kiedy to miały odbyć się tu uroczystości diecezjalne / wtedy jeszcze diecezji pińskiej/, z racji milenium chrztu Polski. Z inicjatywy wykładowców z Wyższego Seminarium Duchownego w Drohiczynie, ks. Eugeniusza Borowskiego i ks. Tadeusza Tararuja zorganizowana została wystawa dokumentów, szat oraz naczyń liturgicznych a także rzeźb i obrazów z pozostałego w Polsce skrawka diecezji pińskiej<sup>5</sup>. Przy tej okazji wyszło na jaw jak wiele cennych archiwaliów i muzealiów zachowało się na tym terenie. Decyzja o utworzeniu archiwum diecezjalnego nie była łatwa.. Biskup Władysław Jędruszek, administrator apostolski diecezji pińskiej, długo wahał się z jej podjęciem, najpierw ze względu na niepewny dalszy los diecezji. Likwidacji jej domagały się władze komunistyczne PRL, jako przejawu rewizjonizmu w stosunku do ZSRR. Istniało też niebezpieczeństwo upaństwowienia archiwów i bibliotek kościelnych. Ukryte w kościołach parafialnych archiwalia, wydawały się być bezpieczniejsze. Przeważały jednak inne racje za tym, że takie archiwum trzeba otworzyć, przede wszystkim, ze względu na pilną potrzebę zabezpieczenia dokumentów przed wilgocią, zmianami temperatury i gryzoniami. Przeważnie akta przechowywane były bowiem nie tylko w kancelariach parafialnych, lecz także w zakrystiach, w wieżach i na strychach kościelnych. Po wtóre, także i dlatego, że bez zinwentaryzowania i uporządkowania zbiorów, korzystanie z nich dla celów naukowych było bardzo utrudnione a nawet wprost niemożliwe. Wreszcie i z tego powodu, że ze względu na rabunek i zniszczenie archiwaliów kościelnych przez władze sowieckie, w parafiach, które znalazły się na Białorusi, dokumenty z tego, znajdującego się w PRL , skrawka diecezji pińskiej, miały przekazać pamięć historyczną o jej dziejach, jak również o jej poprzedniczkach na tym terenie.

Dnia 28 października 1970 roku, dekretem biskupa Władysława Jędruszka, administratora apostolskiego diecezji pińskiej, zostało powołane do istnienia Archiwum Diecezjalne w Drohiczynie, a jego pierwszym dyrektorem mianowany został ks. dr Eugeniusz Borowski. Zarówno data erygowania archiwum przypadająca w 45 rocznicę utworzenia diecezji pińskiej, jak i miejsce – Drohiczyn, miały swoje symboliczne znaczenie. Do rzędu szczególnego znaku Opatrzności Bożej urósł jedyny, ocalony z zakonnych zbiorów drohiczynskich, foliał z homiliami św. Jana Chryzostoma, starodruk tłoczony w drukarni Hieronima Frobenia w Bazylei w 1558 roku.<sup>6</sup> Mianowicie, kiedy sowieci wywozili w 1939 roku, do Leningradu i do Moskwy, drohiczynskie rękopisy i starodruki, w trakcie ich ładowania na ciężarówkę, sowieccy żołnierze skradli ten jeden tom in folio, zamierzając go potraktować jako zapas papieru do zawijania tytoniu w tak zwane „skrety”/ papierosy /.Wyrwali już kilkanaście stron. Okazało się jednak, że tytoniu zawiniętego w papier „czerpany”, sporządzony częściowo z rozgotowanych szmat, nie dało się palić. Wyrzucili więc ten tom ze wzgórza seminaryjnego w kierunku Bugu. Z krzaków w których foliał się zatrzymał, uratował go stolarz z Drohiczyna - pan Witold Borkowski. Starodruk ten, pieczołowicie przechowywany w Archiwum Diecezjalnym w Drohiczynie, stał się załącznikiem naszych zbiorów. Po utworzeniu diecezji drohiczynskiej i powiększeniu jej terytorium o cztery dekanaty z diecezji siedleckiej, zasób naszego archiwum zawiera obecnie także szereg archiwaliów z parafii położonych po lewej stronie Bugu. Proces przenoszenia i inwentaryzowania tych dokumentów ciągle jeszcze trwa. Nazwa „Archiwum Diecezjalne w Drohiczynie” oznacza, że w jego zasobach przechowujemy szczególnie te wszystkie

<sup>5</sup> Stefan Kardynał Wyszyński, Zapiski milenijne, Warszawa 1996,s. 188 : „Drohiczyn / .../. Po wieczery oglądaliśmy Wystawę Diecezjalną doskonale przygotowaną. Wiele cennych zabytków zostało uratowanych z Pińska. Trzeba przyznać, że dokonano wiele skromnymi siłami.”

<sup>6</sup> Secundus Tomus Operum Divi Joannis Chrysostomi Archiepiscopi Constantinopolitani, H. Froben, Basileae MDLVIII.

dokumenty, które dotyczą kościołów, parafii i innych instytucji kościelnych, biskupów, kapłanów i wiernych z terenu diecezji drohiczyńskiej i jej poprzedniczek.

## **2. Zespoły dokumentów w zasobie Archiwum Diecezjalnego w Drohiczyinie.**

Po 30 latach funkcjonowania, Archiwum Diecezjalne w Drohiczyinie obejmuje cały szereg zespołów dokumentów. Są to:

- A/ Zespoły Akt Parafialnych.
- B/ Zespoły Akt Dziekańskich.
- C/ Zespoły Akt Biskupów i Rządców Diecezji.
- D/ Zespoły Akt Kurialnych.
- E/ Zespoły Akt Poklasztornych.
- F/ Zespoły Akt Martyrologii Duchowieństwa.
- G/ Zespół Akt dotyczących Żydów - „Judaica”.
- H/ Zespół Akt dotyczących Unitów i likwidacji Unii .
- I/ Zespół Pamiątek i Wspomnień.
- J/ Zespół Starodruków.
- K/ Zespół Archiwalnych Czasopism i Druków Kościelnych.
- L/ Zespół „Miscellanea”
- Ł/ Zespół map i planów.
- M/ Zespół Archiwalnych Fotografii., Mikrofilmów, Taśm Magnetofonowych i Video.
- N/ Podręczny Księgozbiór w Czytelni Archiwum.
- O/ Zespół Dokumentujący Działalność Archiwum Diecezjalnego w Drohiczyinie.

### **A. Zespoły Akt Parafialnych.**

Stanowią one największy dział dokumentów w Archiwum Diecezjalnym w Drohiczyinie. Nie wszystkie parafie z terenu diecezji drohiczyńskiej dostarczyły już swoje archiwalne akta do naszego archiwum. Oto alfabetyczny wykaz parafii, których akta są już zinwentaryzowane i przechowywane w Archiwum Diecezjalnym w Drohiczyinie :

- |  |        |
|--|--------|
| - Bielsk Podlaski, Bazylika            | - APB  |
| - Bielsk Podlaski, M. B. z Góry Karmel | - APBK |
| - Boćki                                | - APBo |
| - Brańsk                               | - APBr |
| - Ciechanowiec                         | - APC  |
| - Dołubowo                             | - APDł |
| - Domanowo                             | - APDo |
| - Drohiczyn                            | - APD  |
| - Dziadkowice                          | - APDz |
| - Granne                               | - APGe |
| - Grodzisk k. Siemiatycz               | - APGS |
| - Hajnówka, Podwyższenia Krzyża Św.    | - APH  |
| - Kleszczele                           | - APKl |
| - Kłopoty Stanisławy                   | - APKS |
| - Knychówek                            | - APKn |
| - Kożuchówek                           | - APKż |
| - Liw                                  | - APLw |
| - Łubin Kościelny                      | - APŁK |
| - Mielnik                              | - APMk |
| - Milejczyce                           | - APMe |

- Miłkowice Maćki	- APMM
- Narew	- APNr
- Niemirów	- APNw
- Nurzec	- APNu
- Osmola	- APOs
- Ostrożany	- APOż
- Perlejewo	- APPe
- Pobikry	- APPo
- Rogów	- APRg
- Rudka	- APR
- Rusków	- APRu
- Sady	- APSa /Parafia skasowana po powstaniu styczniowym
- Siemiatycze, Wniebożęcia NMP.	- APSm
- Skrzeszew	- APSk
- Stara Wieś	- APSW
- Stoczek Węgrowski	- APSk
- Strabla	- APSt
- Śledzianów	- APŚ
- Tokary	- APTy
- Topczewo	- APTp
- Ugoszcz	- APUg
- Węgrów, Bazylika	- APWB
- Winna Poświętna	- APWP
- Wyszki	- APWy

Poszczególne zespoły akt parafialnych mają swoje, odrębne sygnatury, natomiast oznakowania ksiąg czy teczek w ramach każdego zespołu są jednakowe, choć oczywiście nie we wszystkich zespołach występuje każda z niżej wymienionych kategorii akt. To oznakowanie wspólne dla wszystkich zespołów akt parafialnych jest następujące:

#### Dział I

Metrykalne Księgi Chrzta	I/ B
Księgi Małżeństw	I/ M
Księgi Zgonów	I/ D

#### Dział II

Księgi Zapowiedzi	II/ N
Księgi Egzaminów Przedślubnych	II/ E
Dokumenty Dotyczące Ślubów	II/ Ed
Księgi Nawróconych	II/ F
Ewidencje Spowiedzi Wielkanocnych	II/ P

#### Dział III

Księgi Spisu Parafialnego	III/ S
Księgi Inwentarzy Kościelnych	III/ I
Uposażenia Kościołów	III/ Q
Księgi Dziesięcin	III/ O
Księgi Rachunkowe	III/ R

#### Dział IV

Dane Personalne	IV/ Ps
Sprawy Metrykalne	IV/ Mt

#### Dział V

Bractwa Kościelne	V/ Fr
-------------------	-------

Szpitalne Parafialne	V/ H
Inne Instytucje Kościelne	V/ X
Dział VI	
Budowy Świątyń. Remonty Kościołów. Poświęcenie Nowych Cmentarzy.	VI / K
Dział VII	
Księgi Pism Przychodzących	VII / A
Księgi Pism Wychodzących	VII / Ex
Pisma Konsystorza i Kurii Biskupiej	VII / CE
Pisma Stolicy Apostolskiej	VII/ SA
Dział VIII	
Sprawy Roszczeń Materialnych. Testamenty	VIII/R
Sprawy dotyczące małżeństw	VIII/RM
Umowy o Pracę	VIII/Lb
Dział IX	
Sprawy Handlowe	IX/ Ng
Sprawy Sądowe i Policyjne	IX/ Tx
Rekwizycje	IX/ Ty
„Judaica”	IX/ Tz
Dział X	
Dokumenty Dotycząc Unitów	X/ U
Dział XI	
Rękopisy	XI/Ms
Starodruki	XI/ KsS
Książki	XI/ Ks
Czasopisma	XI/ Cz
Monografie. Przyczyunki. Pamiętniki	XI/ Mon
Dział XII	
Varia	XII/ V
Dział XIII	
Wizytacje Pasterskie i Dziekańskie	XIII/Y
Dział XIV	
Mikrofilmy. Dokumentacja Fotograficzna	XXIV/ Mikr

Do zespołów akt parafialnych należą jeszcze akta niektórych parafii diecezji pińskiej, leżących obecnie poza granicami Polski. Wykaz tych parafii i zachowanych akt opublikowany został w Białostocczyźnie 2/1998/ s.57 – 65. Ozdobą tego zbioru jest Księga Chrzta Parafii Wołczyn z lat 1653 – 1759, a w niej na s.13, metryka chrztu ostatniego króla Polski Stanisława Augusta, a właściwie Stanisława Antoniego Poniatowskiego, gdyż imię Augusta przybrał on dopiero przy koronacji.

### **B. Zespoły Akt Dziekańskich**

W Archiwum Diecezjalnym w Drohiczyźnie przechowywane są zespoły akt dziekańskich pięciu dekanatów z diecezji drohiczyńskiej: Bielskiego, Brańskiego, Ciechanowieckiego, Drohiczyńskiego, Liwskiego i Węgrowskiego.

- **Zespół Akt Dziekana Bielskiego** jest największy i w pewnym sensie najcenniejszy, zawiera on bowiem w sobie, duplikaty metryk chrzcielnych, małżeńskich i aktów zgonów z wszystkich parafii dekanatu bielskiego z lat 1834 – 1918, co więcej w tym zbiorze, od roku 1845 do 1916 są akta metrykalne zniesionych przez carat dekanatów : brańskiego i

drohiczynskiego. Uzupełnia to znakomicie braki w księgach metrykalnych parafii : Bielsk, Boćki, Brańsk, Ciechanowiec, Dołubowo, Domanowo, Drohiczyn, Kleszczele, Łubin, Narew, Niemirów, Ostrożany, Perlejewo, Pobikry, Siemiatycze, Strabla, Topczewo, Winna, Wyszki.

Niezwykle ważna dla badaczy porobiorowych dziejów tej części Podlasia, jest świetnie zachowana korespondencja dziekana bielskiego z różnymi osobami i instytucjami tak kościelnymi, jak i cywilnymi, w tym także ukazy carskie z lat 1808 do 1916.

- **Zespół Akt Dziekana Brańskiego**, częściowo tylko przeniesiony z Brańska zawiera między innymi duplikaty metryk z parafii : Brańsk, Ciechanowiec, Dołubowo, Domanowo, Pobikry, Rudka, Winna, Topczewo z lat 1915 - 1926. Po utworzeniu dekanatu Ciechanowieckiego , w duplikatach metryk z lat 1927 – 1938, są już tylko akta metrykalne parafii Brańsk, Dołubowo, Domanowo, Grodzisk, Rudka, Topczewo.

- **Zespół Akt Dziekana Ciechanowieckiego**, zawiera między innymi duplikaty metryk chrzcielnych, ślubnych i aktów zgonów z parafii : Ciechanowiec, Granne, Perlejewo, Pobikry, Śledzianów, Winna , z lat 1930 – 1938, oraz protokoły konferencji dekanatu ciechanowieckiego z lat 1945 – 1978.

- **Zespół Akt Dziekana Drohiczynskiego**. W zachowanym zespole niezwykle cenne akta korespondencji dziekańskiej z lat 1808 – 1825 i 1924 – 1948 oraz protokoły konferencji dekanalnych z lat 1923 – 1927, 1937 – 1939, 1945 – 1978.

- **Zespół Akt Dziekana Liwskiego**, zawiera księgi korespondencji dziekańskiej z lat 1918 – 1982, protokoły wizytacyjne z lat 1948 - 1965, sprawozdania z zebrań dekanalnych z lat 1926 – 1948.

- **Zespół Akt Dziekana Węgrowskiego**, zawiera korespondencję z lat 1808 - 1920. Jest tu także najstarszy w naszym archiwum i największy zbiór danych o przebiegu, częstotliwości kongregacji dekanalnych i o zagadnieniach tam poruszanych. Są to protokoły zebrań z lat 1776 – 1863, 1918 – 1929, 1946 – 1958.

### **C. Zespoły Akt Biskupów i Rządców Diecezji.**

Znajdują się tutaj zespoły akt: biskupa mińskiego a potem pińskiego , Sługi Bożego Zygmunta Łozińskiego, biskupa pińskiego Kazimierza Bukraby, wikariusza kapitulnego ks. prałata Henryka Humnickiego, administratora apostolskiego diecezji pińskiej ks. infulata Michała Krzywickiego, biskupa pińskiego a potem pierwszego pasterza drohiczynskiego Władysława Jędruszka, biskupa pomocniczego diecezji drohiczynskiej a potem jej administratora i biskupa drohiczynskiego Antoniego Dydycza. W każdym z tych zespołów są dane personalne, teczki korespondencji urzędowej i prywatnej, listy pasterskie, rękopisy kazań i innych publicznych wystąpień, osobiste notatki, fotograficzna dokumentacja pasterskiej działalności. Nominacje i niektóre bulle prekonizacyjne.

### **D. Zespoły AKT Kurialnych.**

Są to zespoły akt: Wikariatu Generalnego Diecezji Pińskiej w Bielsku Podlaskim z lat 1941 – 1943 i 1945 - 1950; Pińskiej Kurii Diecezjalnej z siedzibą w Drohiczynie z lat 1950 - 1991, Drohiczynskiej Kurii Diecezjalnej z lat 1991 – 1995, akta korespondencji Kurii Diecezjalnej w Siedlcach z parafiami /od schyłku XIX wieku do roku 1991/ , które na mocy bulli papieskiej „Totus Tuus Poloniae Populus” weszły do diecezji drohiczynskiej a także akta personalne księży, którzy na mocy tejże bulli, inkardynowani zostali do diecezji drohiczynskiej. W wyżej wymienionych zespołach są teczki personalne zmarłych księży z diecezji pińskiej /niestety te pierwsze niekompletne/ i drohiczynskiej, teczki korespondencji kurialnej z wszystkimi parafiami, akta poszczególnych wydziałów i referatów kurialnych, akta wizytacyjne. duplikaty powojennych metryk chrztów, małżeństw i zgonów z

poszczególnych parafii /za wyjątkiem ksiąg skonfiskowanych w okresie PRL przez USC, od lat 80 - tych XIX wieku do 1946 roku/.

### **E. Zespoły Akt Poklasztornych.**

Bardzo ubogie, bo przy kasowaniu klasztorów rzymskokatolickich położonych na terenie, który obejmuje obecnie diecezja drohiczyńska, zaborcze władze pruskie i carskie, skonfiskowały znaczną część dokumentów poklasztornych, a te które udało się wtedy ocalić /jak wspomniany wyżej ogromny zbiór starodruków i rękopisów po jezuitach, benedyktynkach franciszkanach i pijarach z Drohiczyzna/, zarekwirowali i wywieźli do Moskwy i Leningradu sowieci w 1939 roku. Niemniej uchowały się, choć bardzo niekompletnie, niektóre zespoły akt dotyczących klasztorów: Panien Bendyktynek z Drohiczyzna, Księży Wspólnego Życia z Węgrowa, Księży Misjonarzy z Siemiatycz, a poza tym już tylko pojedyncze dokumenty czy księgi, po: Reformatach z Bociek, Karmelitach z Bielska Podlaskiego, Franciszkanach, Jezuitach i Pijarach z Drohiczyzna, Szarytkach z Ciechanowca. Nie zinwentaryzowane zostały jeszcze dokumenty po Reformatach w Węgrowie. W teczkach kurialnych znaleźć można dane o zgromadzeniach zakonnych działających obecnie na terenie diecezji drohiczyńskiej.

### **F. Zespół Akt Dotyczących Martyrologii Duchowieństwa.**

Są tutaj świadectwa męczeństwa kapłanów z terenu dawnej diecezji pińskiej, z części diecezji siedleckiej, a także części diecezji wileńskiej. Akta Stolicy Apostolskiej dotyczące beatyfikacji 108 Męczenników Polskich. Dane biograficzne dotyczące życia i męczeństwa 65 kapłanów z diecezji pińskiej. Wspomnienia księży represjonowanych przez hitlerowców, sowieców i UB. Zdjęcia i inne pamiątki materialne po tych kapłanach. Między innymi stuła błogosławionego kapłana i męczennika z Bielska Podlaskiego, ks. Antoniego Beszty Borowskiego, podarta i wdeptana w błoto przez gestapowców; syberyjska stuła, zrobiona z ręcznika lnianego w obozie w Kotłasiu przez ks. Michała Wilniewczyca; monstrancja wykonana przez powstańców warszawskich uwięzionych w obozie niemieckim pod Lubeką, ze szczątków zestrzelonego przez Niemców angielskiego samolotu; list do matki napisany na czystej stronie brewiarza kapłańskiego przez błogosławionego Mieczysława Bohatkiewicza w więzieniu w Głębokiem, w nocy przed rozstrzelaniem; testament napisany na skrawku papieru w więzieniu gestapo w Kobryniu, przez ks. Jana Wolskiego skazanego na śmierć i rozstrzelanego za ratowanie Żydów; listy ks. Jana Wasilewskiego ze zsyłki w Kazaczeńsku w Krasnojarskim Kraju.

### **G. Zespół akt dotyczących Żydów – „Judaica”.**

Poza przedrozbirowymi transakcjami finansowymi i innymi umowami księży z tych terenów z kahałami żydowskim, zachował się bardzo dobrze cały dział akt cywilnych Żydów z Ciechanowca nie tylko z lat międzywojennych i wojennych aż po rok 1940, ale także księgi urodzenia, małżeństw i zgonów z XIX wieku. W zespole „Judaica” jest też cały szereg świadectw o martyrologii Żydów na naszym terenie, a także o pomocy udzielanej Żydom. Sześciu księży z diecezji pińskiej zostało zamordowanych przez hitlerowców za udzielanie pomocy Żydom. Fragmenty /zniszczonych w części przez Niemców/ zwojów tory z synagog; świadectwa „Sprawiedliwych wśród Narodów Świata”, nadane duchownym i świeckim. adres dziękczynny, skierowany przez gminę żydowską w Pińsku do ks. Kazimierza Bukraby za uratowanie ich od śmierci podczas pierwszej wojny światowej; nieliczne zdjęcia Żydów z Pińska i Ciechanowca oraz międzywojenne dowody ich tożsamości.

## **H. Zespół Akt Dotyczących Unitów i Likwidacji Unii.**

W tym zespole są nieliczne XVIII i XIX wieczne księgi metrykalne kilku parafii unickich; niezmiernie cenne dwa tomy akt unickiego dziekana z Bielska Podlaskiego z lat 1824 – 1825 i 1828 – 1829, zawierające: dokładny wykaz unickich cerkwi w tym dekanacie; odciski pieczęci którymi parafie unickie pieczętowały swoje dokumenty; charakterystyki poszczególnych duchownych unickich w dekanacie bielskim; dane statystyczne o ilości Unitów w każdej parafii; a to wszystko na krótko przed likwidacją Unii, która dokonana została przez władze carskie, na terenach po prawej stronie Bugu, już w 1839 roku. Są też drukowane w Supraślu unickie księgi liturgiczne i kazania głoszone przez Bazylianów z Białej. Zachowały się spisy powracających do Kościoła Katolickiego byłych Unitów w 1905 roku. Liczne tomy ukazów carskich i rozporządzeń konsystorza, zawierają dokumentację kolejnych ograniczeń działalności Kościoła Unickiego aż po jego całkowite zniesienie przez carat. Są też udokumentowane świadectwa oporu Unitów przed przymusowym wcieleniem ich do prawosławia.

## **I. Zespół Pamiętników, Wspomnień i Relacji.**

Znajdują się tutaj wspomnienia Sybiraków; żołnierzy Armii Krajowej i innych organizacji Polski Podziemnej; szereg wspomnień o Słudze Bożym biskupie Zygmuncie Łozińskim i biskupie pińskim Kazimierzu Bukrabie. Wspomnienia pani Marii /Konstancji/ Weryho – Darowskiej /Wspomnienia Mińskie i o biskupie Łozińskim, Tupalszczyzna k. Rakowa/; Wspomnienia Piotra Bandorfa Bendorfa; Ks. prałata Michała Wilniewczyca; Ks. infułata Wacława Piątkowskiego; Piotra Bukraby. Pamiętniki: biskupa Władysława Jędruszka, Ks. Edwarda Juniewicza, Ks. Jana Warpechowskiego, pani Antoniny Kosk i wielu innych. Wyżej wymienione wspomnienia zachowane są w rękopisach a kilka w autoryzowanych maszynopisach. Wspomnienia ks. prałata Władysława Hładowskiego i ks. prałata Michała Badowskiego ukazały się już w druku.

## **J. Zespół Starodruków.**

Po konfiskacie przez władze sowieckie w 1939 roku Archiwum Diecezji w Pińsku i pokludzonych starodruków w Drohiczynie, zespół starodruków w Archiwum Diecezjalnym w Drohiczynie trzeba było tworzyć od nowa. Na zgromadzoną w ciągu 30 lat kolekcję 293 starodruków składają się te, które pochodzą z darowizn, księgi odnalezione w kościołach parafialnych i starodruki będące depozytami. Zespół starodruków otwiera inkunabuł z 1492 roku : Liber Sententiarum magistri Petri Lombardi, cum conclusionibus magistri Henrici Horchem : sacrarum litterarum interpretis explicit. Impensis atque singulari opera Nicolai Keslers civis Basiliensis, ad honorem Sancte et Individue Trinitatis ac fidei catholice augmentum et tuitionem diligentissime impressus. Anno incarnationis Domini post miliesimum quaterque centesimum nonagesimo secundo. Duodecimo vero kalendas Martii /ADD XI/ KS/ 1 a/. Po nim jest pięć starodruków z XVI wieku, trzydzieści trzy z wieku XVII, dwieście dwadzieścia z XVIII wieku i trzydzieści cztery starodruki z lat 1801 – 1811. Obok ksiąg liturgicznych, dzieł teologicznych i kaznodziejskich, żywotów świętych, rozpraw dotyczących prawa, ekonomii, historii, są także pisma polemiczne, polityczne, handlowe i dotyczące klasyfikacji oraz uprawy roślin. Najwięcej starodruków w naszym zespole napisanych zostało po łacinie i po polsku, ale także po francusku, niemiecku oraz kilka w języku starosłowiańskim.



### **K. Zespół Czasopism i Druków Kościelnych.**

Najistotniejszy dział w tym zespole, to komplet „Pińskiego Przeglądu Diecezjalnego” z lat 1926 – 1939, i komplet „Spisów kościołów i duchowieństwa diecezji pińskiej” z lat 1926 – 1939. Są także poszczególne numery spisów kościołów i duchowieństwa z archidiecezji mohylewskiej, mińskiej i wileńskiej. Są niektóre listy pasterskie biskupów łuckich, mohylewskich, wileńskich, mińskich, pińskich, janowskich, siedleckich i drohiczyńskich. Statuty Synodalne, Statuty Kapituły Katedralnej i szereg innych ważnych drukowanych pism kościelnych.

### **L. Zespół „Miscellanea”.**

Włączone zostały tu wszystkie te dokumenty, które nie kwalifikowały się do innych zespołów. Są tu druki ulotne, są druki z okresu pierwszej wojny światowej, pisma okupacyjnych władz niemieckich i sowieckich z okresu drugiej wojny światowej, publikacje dotyczące historii Podlasia, reprinty ważnych dokumentów jak: Konstytucji 3 Maja, listu Jana III Sobieskiego skierowanego po zwycięstwie pod Wiedniem do papieża Innocentego XI, czy też Złotego Kodeksu Gnieźnieńskiego /Codex Aureus Gnesnensis/.

### **Ł. Zespół Map i Planów.**

Znajdują się tutaj mapy, plany miast i poszczególnych budowli. Najczęściej z początku XX i XIX wieku, rzadziej z XVIII wieku. Zespół ten jest stosunkowo niewielki.

### **M. Zespół Archiwalnych Fotografii, Mikrofilmów, Taśm Magnetowidowych i Magnetofonowych.**

W dziale archiwalnych fotografii gromadzone są zdjęcia kościołów, kaplic, zabytków sakralnych, instytucji kościelnych /domów biskupich, plebanii, klasztorów, seminariów/, ale także ludzi Kościoła /biskupów, kapłanów, zakonników, kleryków, laikatu/, fotograficzna dokumentacja ważnych uroczystości i wydarzeń kościelnych i patriotycznych, pielgrzymek, pochodów, organizacji kościelnych.

W dziale mikrofilmów przeważającą część stanowią mikrofilmy ksiąg metrykalnych czterdziestu parafii z diecezji drohiczyńskiej.

Nagrania magnetowidowe i magnetofonowe stanowią wierną dokumentację wydarzeń i uroczystości diecezjalnych, parafialnych, seminaryjnych, pielgrzymkowych, narodowych. Jest także filmoteka z filmami religijnymi i dokumentalnymi, przedstawiającymi dzieje Drohiczyzna a także zasób naszego archiwum i niektóre eksponaty muzealne. Podobne treści znajdują się w nagraniach magnetofonowych.

### **N. Podręczny księgozbiór w Czytelnicy Archiwum.**

Zawiera szereg pozycji z zakresu historii, archeologii i archiwistyki. Encyklopedie, słowniki. Podstawowe opracowania dotyczące dziejów Podlasia. Teczki z kserokopiami materiałów źródłowych a także maszynopisy prac magisterskich i doktorskich napisanych w oparciu o zespoły dokumentów naszego archiwum. Są to między innymi monografie klasztorów, sanktuariów, parafii, Gimnazjum Biskupiego w Drohiczyźnie, Wyższego Seminarium Duchownego w Pińsku.

## **O. Zespół dokumentujący działalność Archiwum Diecezjalnego w Drohiczynie.**

Należą tu księgi korespondencji, księgi korzystających z archiwum, księga depozytów, oraz kartoteka poszczególnych zespołów archiwalnych..

### ZAKOŃCZENIE

Ten bardzo ogólny zarys, przedstawiający nieco informacji o powstaniu Archiwum Diecezjalnego w Drohiczynie, jego zasobie, oraz poszczególnych zespołach akt w jego ramach, musi budzić niedosyt. Na szczegółowy inwentarz naszego zasobu archiwalnego przyjdzie jeszcze nieco poczekać, choć opracowywana kartoteka poszczególnych zespołów jest już na ukończeniu. Kartoteka zespołu akt parafialnych przechowywanych tu w Drohiczynie jest już w czytelni Archiwum Diecezjalnego ogólnie dostępna. Nie można w tym miejscu pominąć milczeniem ogromnego wkładu pracy, w zakresie „pomocy technicznej”, przy porządkowaniu zbiorów naszego archiwum, jaki włożyły siostry ze Zgromadzenia Córek Najczystszego Serca Najświętszej Maryi Panny: siostra Ewelina Elżbieta Socha i siostra Teresa Biedrzycka. Z racji na brak środków finansowych, konserwacja dokumentów odbywa się w bardzo ograniczonym zakresie /suszenie ksiąg zawilgoconych, odrobaczanie, oczyszczanie, umieszczanie w tekturowych tekach/ , potrzebna jest jednak i konserwacja specjalistyczna, odgrzybianie i odrdzewianie zagrożonych dokumentów, foliowanie, oprawianie oraz dalsze mikrofilmowanie. Konieczna jest też komputeryzacja naszego archiwum, która pozwoli błyskawicznie dotrzeć do poszukiwanych dokumentów. Sądzę, że są to zadania, które będzie mógł wykonać następny dyrektor Archiwum Diecezjalnego w Drohiczynie. Dla mnie ta trzydziestoletnia praca, po godzinach zajęć etatowych /w Kurii Diecezjalnej i w Wyższym Seminarium Duchownym/, była wielką przygodą, która wielokrotnie potwierdzała porzekadło „ Habent sua fata libelli” i pozwoliła nie tylko przeżywać radość odkrywcy, lecz także doznawać głębokich wzruszeń przy odczytywaniu głosów przeszłości i doświadczeniu prawdy o tym, że archiwa są historyczną pamięcią Kościoła i Narodu.